SALVADOR-J. ROVIRA I GÓMEZ

GUIA D'ALTAFULLA

(TARRAGONÈS)

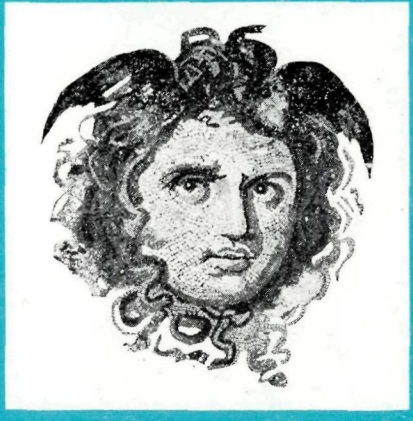

ELS LLIBRES DE LA MEDUSA

GUIA D'ALTAFULLA

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

ELS LLIBRES DE LA MEDUSA

2

GUIA D'ALTAFULLA

(TARRAGONÈS)

per Salvador-J. Rovira i Gómez

R - 9.984

Excma. Diputació Provincial de Tarragona

(1980)

Fotografies: Raymond i Salvador-J. Rovira
Dibuixos i plànols: Albert Boronat i Joan Benach
Coberta: Mosaic de la Medusa, Museu Arqueològic de Tarragona.

Institut d'Estudis Tarraconenses
Ramon Berenguer IV

Publicació núm. 67

ISBN: 84 - 00 - 04678 - 1 Dipòsit legal: T. 301 - 1980

Imprès a Sugrañes y Cía., Comte de Rius, 9. Tarragona
Edita: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Santa Anna, 8. Tarragona.

A l'Albert Boronat
i al Centre d'Estudis d'Altafulla.

ÍNDEX

PÒRTIC 9

I. GENERALITATS SOBRE ALTAFULLA . . . 15

Notícies històriques 16
Els temps actuals 20
Festes, costums i tradicions 22

II. LA VILA CLOSA 27

1. *La plaça de l'Església* 27
2. L'Abadia
3. Casa de la Mare de Déu
4. *El Castell* 31
5. *L'Església* 32

Capella de Sant Isidre
Capella del Santíssim
Capella de la Mare de Déu del Roser
La Cripta

6. *La plaça del Pou* 41

7. L'Ajuntament
8. Casa Yxart
9. L'Hospital

10. *La Placeta* 47

11. Casa Robert
12. Casa Gatell
13. La Casa Gran

14. *Portals i torres* 47

III. Els Ravals 55

15. Raval de Baix
16. Monument al Caid Ismail
17. Raval de Dalt
18. Raval de l'Hostal
19. La Barceloneta

IV. Els Voltants 61

20. *La Pedra del Colsero* 61
21. *Les eres* 61
22. *El Comunidor* 63
23. *Les Botigues de Mar* 63
24. *Els Munts* 65
25. *L'ermita de Sant Antoni* 71
Les barraques de pedra en sec . . 72
26. *Tamarit* 85

Bibliografia consultada 85

PÒRTIC

Cada poble, vila i ciutat de les terres catalanes hauria de tenir una monografia històrica. Per dissort, les publicades fins ara no deuen arribar al quinze per cent dels nostres municipis. Però darrerament s'observa una renaixença dels estudis locals i van sortint treballs monogràfics totals o només d'una època sobre poblacions, la bibliografia de les quals, fins ara, no passava d'algun article escadusser.

Una bella tasca a fer és la recopilació d'una bibliografia general dels municipis, almenys de les monografies o dels estudis, i fins dels articles més significatius, perduts sovint en un programa de festa major o en una revista local, comercal o especialitzada. I si mirem de cara al futur, una tasca encara més difícil: promoure obre monogràfiques, totals o sectorials, dels pobles, viles o ciutats que encara no tenen l'entusiasta i pacient historiador, sovint autodidacte, que hi vagi esmerçar uns quants anys. Un historiador general o especialitzat no s'improvisa, però un estudiós local tampoc. En la nova etapa política i cultural que enceta la Generalitat, cal accelerar els intercanvis entre

els historiadors locals perquè molts surtin de llur aïllament i acabin d'enllestir els treballs monogràfics que, per manca de mètode, per timidesa o per dificultats de publicació, ens priven de posar-los a l'abast del públic.

Cal, doncs, celebrar el projecte, amb tres volums en marxa, d'aquesta col·lecció de guies del Camp de Tarragona i de pobles de comarques més o menys properes, sota el patrocini de l'Institut d'Estudis Tarraconenses. Una guia és una monografia històrica breu, amb el sobrepuig de posar l'accent en els edificis històrico-artístics, amb tots els detalls arquitectònics i plàstics que els magnifiquen. Alhora s'hi remarquen els carrers antics, l'art popular —com les barraques de pedra en sec, per exemple—, els indrets d'anomenada i les figures locals que han excel·lit, com els altafullencs Antoni de Martí i Franquès (Martí d'Ardenya), savi naturalista il·lustrat, o Joaquim Gatell i Folch, explorador i arabista i una mena d'Ali-Bey local, amb llegenda pròpia i conegut per Caïd Ismail.

Aquesta Guia que enceta la sèrie és escrita per un historiador expert com Salvador-J. Rovira i Gómez, molt vinculat a Altafulla, població a la qual, com assenyala la bibliografia final, ha dedicat diversos treballs. A part de les escasses dades de la prehistòria, és a partir de la Reconquesta que tenim notícies fefaents d'Altafulla i el seu terme, on s'ha descobert la famosa vil·la romana dels Munts. Amb claredat i precisió, i enriquint la història clàssica amb dades sobre economia i demografia, el professor Rovira ens explica la puixança econòmica de la vila, que tenia com a font d'expansió el comerç marítim, i les greus davallades, demogràfiques i econòmiques, que representaren, per a Altafulla, la Guerra dels Segadors, la del Francès, la primera carlinada i la del 1936-1939.

Amb la claredat i precisió ja esmentades i, en el fons, amb una intenció didàctica, l'autor ha escrit un llibre que pot servir de model, adaptant-lo a les circumstàncies geogràfiques i històriques de cada municipi, per a d'altres pobles. I esperem la continuïtat regular d'aquesta col·lecció tan encertada.

ALBERT MANENT

Director General
d'activitats artístiques i literàries
de la Generalitat

I. GENERALITATS SOBRE ALTAFULLA

I. GENERALITATS SOBRE ALTAFULLA

La vila d'Altafulla es troba a la comarca del Tarragonès, al vessant sud-est d'un turó de 52 mts d'alçada i al costat de la carretera de Barcelona (a 81 kms) a Tarragona (a 11 kms). Pertany al partit judicial del Vendrell i el seu terme (6,93 kms^2), limita al N. amb els de La Riera de Gaià y La Nou de Gaià, a l'E. amb els de Torredembarra i La Pobla de Montornès, a l'O. amb el de Tarragona —antigament Tamarit de Mar— i al S. amb la Mediterrània mitjançant la platja, extesa del cap Gros fins a prop de la Roca de Gaià, la qual és recta i en bona part, a causa de les aportacions del Gaià i dels corrents marítims, plena de còdols; la sorra, però, cobreix tot el llit de la mar.

El territori altafullenc que, en un sentit ampli, forma part de la plana del Camp de Tarragona, està constituït per la sedimentació de dipòsits marins miocènics i pels materials detrítics, provinents de les serralades pre-litorals, arrosegats per les aigües de la

conca del Gaià el qual, després de travessar en ample congost el massís de Ferran-Altafulla, desemboca a Tamarit. S'hi constaten, ateses la morfologia i la petrografia, quatre sectors ben diferenciats: a) la petita plana d'al·luvió, situada al S. i S.O. del terme, entre el Gaià, la vila i el mar; b) el sector de formació quaternària, prop del terme de Torredembarra; c) les elevacions muntanyoses terciàries de vora mar —Els Munts—, exteses cap a l'interior en direcció N. a S., on pertanyen els turons damunt els quals s'aixequen el castell, l'església i l'ermita de Sant Antoni; i d) les elevacions més importants del terme, continuació topogràfica del sector anterior, que culminen en El Balcó.

La climatologia d'Altafulla, típicament mediterrània, és seca i suau, amb una major intensitat de pluges a la tardor i primavera, i amb una mitjana de precipitacions anuals de 535 mm. Pel que fa a les temperatures mitjanes l'anual és de 15,6° C i les estacional de 10,2° C —hivern—, 14,1° C —primavera—, 22,4° C —estiu— i 17,3° C —tardor—, mentre que les temperatures mínimes absolutes rarament davallen dels 0° C.

A la part muntanyosa del terme la vegetació està constituïda per restes del bosc mediterrani i per diverses espècies de garriga, i a les zones de conreu per la vinya, les oliveres, els ametllers i els garrofers, en els sols de secà, i els avellaners i les plantes hortícoles, especialment els primers, en els de regadiu.

Notícies històriques

L'origen de l'actual vila d'Altafulla és totalment medieval, encara que les arrels pertanyen a la romanitat, ja que no és altra cosa que un dels resultats

de les campanyes del comte Ramon Berenguer I el Vell damunt el territori musulmà de la Catalunya Nova.

La data exacta de l'establiment de colons cristians al turó altafullenc és difícil de precisar; però, la colonització, era un fet a la segona meitat del segle XI, car el 13 de gener del 1059 el castell d'Altafulla apareix citat en la segona donació de Tamarit, aquest cop acompanyada de la del Puig d'Ullastrell, feta a favor de Bernat Amat de Claramunt. Una nova menció del terme i del castell altafullencs es troba en el document, datat el 23 de juliol del 1066, d'adjudicació del Puigperdiguers —Montornès— a Ramon Trasunyer i a la seva esposa Rotlenda.

La colonització del terme altafullenc és una realitat inqüestionable al segle XII. Ho proven, entre altres documents, la donació que, el novembre del 1136, va fer Folc Geribert a l'arquebisbe Oleguer de l'alou que tenia a Altafulla el qual anava des dels molins a la sorra de la mar; la referència a dues peces de terra a «Altam fuiam», traspassades per Pere de Barcelona a l'Hospital de la Seu barcelonina el desembre del 1162, i les moltes allusions a Altafulla, com a límit del castell de Montornès, contingudes al *Llibre Blanch* de Santes Creus.

Altafulla, feu dels comtes i comtes-reis de Barcelona d'ençà el segle XI, passà a començaments del segle XIV, per alienació feta per la corona, a mans de la família Requesens la qual la posseí fins el 28 de desembre del 1472 en què Lluís de Requesens i de Cardona la vengué, conjuntament amb La Nou de Gaià, al seu cosí Pere de Castellet i de Requesens, en mans dels successors del qual estigué fins que l'adquirí, en una data que cal situar entre 1669 i 1673,

el reusenc Francesc de Montserrat i Vives, primer marquès de Tamarit. Els Montserrat, i els seus descendents els Suelves, retingueren la jurisdicció altafullenca fins a l'extinció dels senyorius.

El segle XVIII a Altafulla fou un segle pletòric que sabé llegar al seu successor, el dinou, una vila correctament urbanitzada i ben poblada, sobre la qual prevalia la voluntat d'una ferma, rica i decidida oligarquia comercial que, tot i procurar per a ella, també cuidava de donar vida a les classes menys dotades, sòcio-econòmicament parlant, dels jornalers, artesants i gent de mar.

La vida econòmica de l'Altafulla setcentista girà totalment entorn de la comercialització dels productes del camp, propis i estranys, a base d'utilitzar, com mai no ho havia fet, les rutes del mar, especialment les oceàniques, ja que, tret del negoci del blat, exclusivament mediterrani, era amb les colònies americanes que Altafulla realitzava el seu comerç a base, entre d'altres productes, d'exportar vins i aiguardents i d'importar cacau i anyil.

Per a un poble com Altafulla que vivia de cara al mar, el bloqueig de les vies marítimes li representava la ruïna o almenys la depressió econòmica; per això l'aliança amb França, que seguí el tractat firmat a Sant Ildefons l'any 1796, li fou fatal ja que ocasionà la ruptura amb la Gran Bretanya; la primera mesura bèl·lica d'aquella potència fou la d'incomunicar els ports espanyols i com que la superioritat naval britànica era indiscutible, el comerç hispanoamericà quedà reduït al no-res. Durant set anys, fins la pau d'Amiens, la gent d'Altafulla no pogué utilitzar el mar per a les seves transaccions i, en conseqüència, la misèria, suportable tan sols per a les classes adinerades, regnà a la vila.

La situació semblà favorablement restablerta després de l'any 1802, però, com que aviat les hostilitats entre França i Anglaterra recomençaren, Espanya es veié de nou enfrontada a la Gran Bretanya i a partir de l'any 1804 la situació econòmica tornà a ser greu per a Altafulla en reempendre els britànics la seva antiga política de bloqueig amb la qual cosa la crisi retornà. Amb tot, i malgrat el que acabem de dir, Altafulla arribà a l'any 1808 amb suficients possibilitats econòmiques com per poder ser considerada una vila rica, apreciació aquesta que la Guerra del Francès, amb el seu seguit de contribucions més que extraordinàries, saqueigs i ocupacions s'encarregà de fer variar fins a l'extrem que l'Altafulla de l'any 1814, després d'haver sofert cinc anys de guerra, no era altra cosa que un poble arruïnat, sense diners, al qual, l'ensulsida del sistema econòmic basat en el tracte comercial amb les colònies i la política monetària restrictiva del govern, dificultaren la recuperació.

A despit de les arduïtats, d'ençà el primer moment de la pau, la classe social dels negociants intentà reconstituir-se el capital comercial a base d'explotar llurs propietats agràries —els comerciants eren els terratinents més importants del terme— i de reduir despeses, fins a l'extrem que ja l'any 1816 pogueren recomençar, amb un vaixell collectiu, els seus negocis amb les Antilles, però, quan als anys vints l'activitat econòmica semblava aproximar-se a la recuperació, la caiguda del règim constitucional va dur definitivament a terra la renaixença comercial que s'albirava, ja que, perseguits, empresonats o obligats a deixar la vila, pel seu liberalisme a ultrança, els capdavanters del redreç econòmic, Altafulla tota restà sumida en una situació d'anar fent.

La Guerra del Francès, així com l'epidèmia de paludisme del 1820 —en aquell any a Altafulla es van registrar cent vint defuncions— i les deportacions polítiques, es deixaren sentir molt fortament damunt la demografia altafullenca fins a l'extrem que els 1.724 habitants enregistrats l'any 1787 pel Cens de Floridablanca restaren, l'any 1825, reduïts a 1.035.

Durant la Guerra dels Set Anys i des d'un començament, Altafulla es declarà contrària al carlisme —només seguiren els partidaris de Carles Isidre una dotzena de veïns— i, fins al 22 de novembre del 1835 que l'envaí la facció del Llarg de Copons, es veié lliure dels tropells de les partides faccioses. Ignorem els detalls de l'estada dels carlins a la vila, però sabem que, en evacuar-la, arrambaren amb tot el diner i bestiar que pogueren i que el fet activà l'emigració vers Tarragona.

Altafulla, malgrat la penúria i el neguit en què visqueren els seus habitants i gràcies a la seva situació geogràfica, passà menys tribulacions que la majoria dels pobles de les comarques tarragonines i el seu nucli urbà no experimentà altres destruccions que les provocades per tal de posar-lo en estat de defensa. Amb tot, la disbauxa de les guerres carlines li impedí de millorar la situació econòmica fins al darrer terç del segle XIX en què la destrucció de les vinyes franceses per la filloxera féu experimentar una puja fabulosa als productes vitivinícoles catalans.

Els temps actuals

El nombre d'habitants d'Altafulla ha tingut molts alts i baixos deguts a les moltes i variades vicissituds

per les quals ha passat la vila. La demografia altafullenca contemporània encara no està estudiada, però això no és obstacle per relacionar, sense entrar en consideracions, algunes dades:

1842 = 1.169	hab.	1930 = 759	hab.
1843 = 1.207	»	1940 = 692	»
1847 = 1.014	»	1945 = 692	»
1849 = 1.159	»	1950 = 642	»
1850 = 1.136	»	1955 = 627	»
1851 = 1.178	»	1960 = 749	»
1860 = 1.059	»	1965 = 999	»
1900 = 773	»	1970 = 953	»
1910 = 727	»	1975 = 1.014	»
1920 = 717	»	1977 = 1.018	»

Actualment Altafulla, pel que fa a la demografia i entre els municipis del Tarragonès, és una vila dinàmica, encara que la seva densitat no superi les mitjanes comarcal i catalana, amb el sector més important de la seva població activa dedicat als serveis.

L'activitat turística és tal volta la més important d'Altafulla i això a despit que de tots els municipis turístics de la comarca és el que presenta l'oferta més baixa pel que fa a places hoteleres i de campings; amb tot, el nombre d'apartaments i de xalets és molt remarcable i les urbanitzacions —Platja, Sant Antoni, La Portalada, Brises del Mar, Els Munts (2), Robert, El Clos i Villa Romana— s'han extès per vora mar i pels turons de Sant Antoni i dels Munts fins l'extrem que entre 1963 i 1979 han estat bastits un total de 1.341 habitacles amb el màxim de 205 l'any 1978 i el mínim de 21 el 1964.

Entre les entitats cultural de la vila cal remarcar l'orfeó «Nous Rebrots», els «Castellers d'Altafulla» i el «Centre d'Estudis d'Altafulla».

L'orfeó «Nous Rebrots», d'ençà el 14 d'abril del 1964, omple un aspecte molt important de la vida cultural altafullenca: el de l'activitat musical. Gràcies a ell i a la seva directora l'Antònia Coscojuela, la tradició de les caramelles encara és viva a la vila.

Altafulla és i ha estat plaça de ferma afició castellera. Actualment disposa de la colla «Castellers d'Altafulla» d'executòria brillant d'ençà la seva presentació l'11 de novembre del 1973. Plenament vinculat als castellers i a les seves actuacions hi ha el grup de «Grallers d'Altafulla», nat el 1975, el qual continua amb dignitat la tradició grallera altafullenca dels «Rates».

El gener del 1977, en una casa del carrer Nou, una dotzena de persones residents o vinculades a Altafulla van prendre la iniciativa de fundar el «Centre d'Estudis d'Altafulla», amb l'objectiu de contribuir a la salvaguarda dels valors històrics, artístics, folklòrics i etnològics d'Altafulla i la seva rodalia. Entre les realitzacions del «Centre d'Estudis» cal destacar la publicació dels *Estudis Altafullencs.*

Festes, costums i tradicions

Les festes privatives d'Altafulla se celebren el dimarts de pasqua, l'onze de setembre i l'onze de novembre.

L'origen de les dues primeres és el vot de poble de l'any 1820 fet a sant Antoni en agraïment d'haver-se deslliurat la vila de l'epidèmia d'aquell any.

En la primera diada els altafullencs s'aplegaven al turó de Sant Antoni, anaven a missa a l'ermita i reservaven per a aquest dia la «mona» que a la resta de Catalunya es menja el dilluns. Actualment la festa del dimarts de pasqua ja no és el que era, es redueix a la missa de l'ermita i al ball. La mona hom la continua menjant, però cal tenir present que molts altafullencs treballen fora de la vila i que per a ells la jornada és feinera.

L'11 de setembre havia estat una gran diada de festa, només cal llegir le cròniques que publicaven els diaris per adonar-se que, fins i tot, era més important que la de Sant Martí; els altafullencs pujaven a l'ermita de Sant Antoni i recordaven els favors que el sant els havia fet. Cal suposar, almenys així ho esperem, que en coincidir amb la diada nacional de l'11 de setembre recuperarà part del seu antic esplendor.

L'11 de novembre, festivitat de sant Martí, és la festa major d'Altafulla. Darrerament, i al costat de tot el que hom pot trobar en una festa major catalana, ha vist sorgir o recuperar realitzacions festives les quals ja constitueixen tradició, ens referim a l'esmorzar de l'arengada i a la pujada del pilar dels castellers per les escales del carrer del Forn de la plaça del Pou fins a la de l'Església en un recorregut de gairebé cent metres que, mitjançant quaranta graons, salva un desnivell de catorze metres. Aquestes tradicions noves o renovades ajuden a compensar la pèrdua d'altres tan entranyables com poden ser, per exemple, les pocelles de sant Nicolau o el bateig del neòfit que la popular Antònia Busquets i Teixidó, La Tona, sapigué mantenir fins a la seva mort l'any 1971.

Del ric patrimoni de llegendes, costums i tradicions d'Altafulla destaca, entre les primeres, les relacionades amb la bruixeria.

Tal volta, com escrigué el malaguanyat Antoni Gelabert, l'estructura d'Altafulla, encimbellada dalt d'un turó i voltada de petites muntanyoles, es presta a motivar històries de bruixes, però no és menys cert que la pràctica activíssima del contrabandisme necessitava que la gent no sortís a veure que provocava els sorolls que, de nit, es produïen a Altafulla i per això no hi havia res millor que fomentar les llegendes de bruixes i personatges similars. Així, i no deixa de ser curiós, el Camí de les Bruixes no mena cap a la zona muntanyosa, sens dubte més apropiada per als aquelarres, sinó a la platja.

II. LA VILA CLOSA

II. LA VILA CLOSA

El nucli medieval tancat per restes de muralles, torres i portals, hom el coneix com la Vila Closa.

Aquest conjunt arquitectònic, remodelat després de la revolta del sis-cents i durant el segle XVIII, fascina els qui el visiten a causa de l'harmonia de les seves places i carrers i de la qualitat dels seus edificis, entre els quals destaquen el castell, l'església parroquial i les cases de la Placeta i la plaça del Pou.

La plaça de l'Església

[1] Ocupa, amb el castell i l'església parroquial, el cim del turó damunt i als vessants del qual està bastida Altafulla.

Aquesta plaça constitueix la dimensió urbana més típica de la vila ja que el terra sense revestir, la roca nua, li dóna una espontaneïtat intocada, dignament enmarcada per les façanes del castell, l'església, l'abadia i la casa de la Mare de Déu. Cal remarcar la

Casa de la Mare de Déu.

presència, al bell mig de la plaça, de la creu commemorativa de la Santa Missió de l'any 1946.

Prolongació o apèndix d'aquest conjunt és la plaça de Sant Antoni de Pàdua, amb monument erigit al sant, des de la qual hom pot contemplar l'enfront de migdia del castell marquesal amb una interessant finestra renaixentista.

[2] A la plaça de l'Església recau la fatxada principal de la casa rectoral o abadia de l'any 1716. Aquesta façana no té detalls, però disposa d'un artístic balcó de ferro forjat. L'interès màxim d'aquest immoble rau en les cinc sales que, a diferents nivells, guarden els seus baixos i en les quals destaquen quatre arcs gòtics i una columna amb un tros d'una altra romana, de granit; restaurades els anys seixantes i conegudes com El Fòrum, són, actualment, lloc adequat d'exposicions i altres activitats culturals.

[3] Al costat de l'abadia, s'aixeca la que fou, a partir de l'any 1500, la primitiva llar de la família Gatell, coneguda popularment com la casa de la Mare de Déu, a causa de la imatge de la Verge, actualment retirada, que contenia la fornícula del segle XVII de la façana principal, la qual també conté dues finestres renaixentistes i una porta de pedra picada. Aquesta casa té una darrera fatxada a la perpendicular del carrer del Forn a la qual, fa alguns anys, se li encastà un valuós finestral procedent del castell dels Garidells.

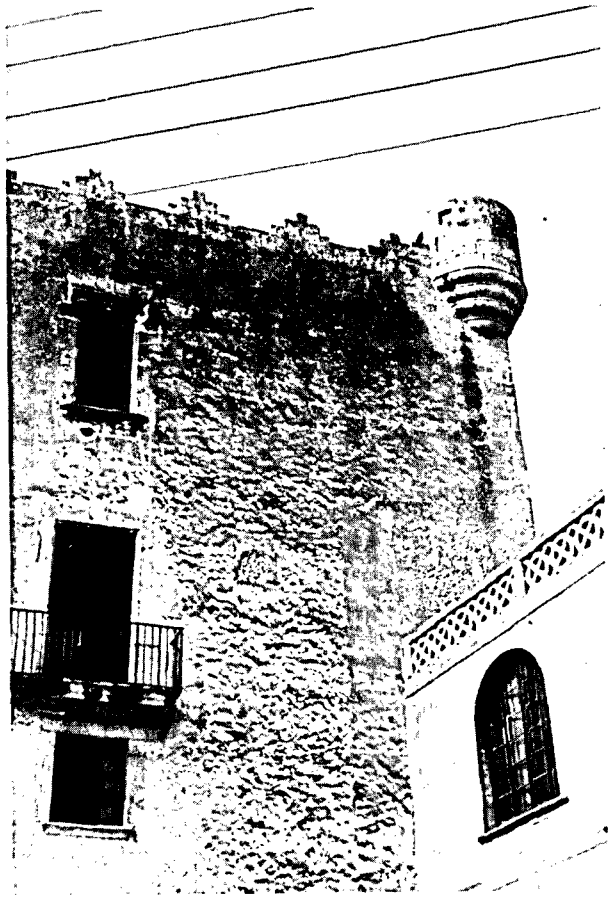

Torre del castell.

El Castell

[4] La primacia de les construccions civils d'Altafulla recau en el castell senyorial el qual, habitat i reconstruïdes les parts que ho necessitaven, presenta un estat de conservació perfecte.

Les conteses dels Segadors, del Francès, dels Set Anys, així com la dels anys 1936-39, li comportaren maltractes. Durant la Guerra del Francès l'ocuparen, alternativament, les tropes napoleòniques i aliades, les quals el deixaren en un estat molt lamentable ja que, fins i tot, arrencaren portes i finestres per fer fogueres. En el temps de la primera carlinada, la milícia nacional altafullenca l'utilitzà com a caserna i als seus calabossos anà a parar més d'un partidari de l'infant Carles Isidre; mentre que en la darrera guerra civil s'hi allotjaren tropes i milícies republicanes les quals el saquejaren a pler.

El castell altafullenc és un polígon irregular de les cares del qual surten cossos en forma de torre. El conjunt, a causa de les troneres, garites i merlets, té ple caràcter de fortalesa.

De les façanes n'hi ha dues que tenen notable interès. La que dóna a la plaça de l'Església conté torres de la mateixa alçada y característiques de la resta del conjunt, una de les quals divideix l'obra en dues parts; en aquesta façana alternen finestres, una d'elles mestrívola, amb balcons de ferro forjat. L'altra façana, que és la més interessant i solemne, mira a l'ermita de Sant Antoni; s'hi arriba després de creuar una porta enreixada del segle XVIII, franquejada per dues torres cilíndriques modernes d'estil romànic, damunt la qual capeja l'escut dels Montserrat.

L'interior del castell ha sofert moltes modificacions en el decurs dels segles. Disposa, però, d'un

pati intocat la importància del qual ve donada a la planta baixa per l'interès de la vellúria i a l'alta per una bellíssima galeria renaixentista.

L'Església

[5] L'actual església parroquial d'Altafulla es bastí entre el 31 d'agost del 1701 i el 4 d'octubre del 1705. És d'estil neoclàssic, planta en creu llatina, amb tres

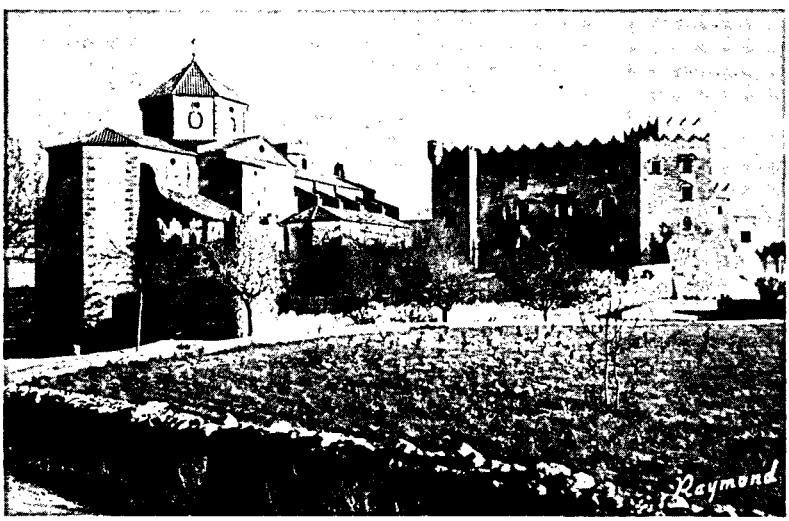

L'església i la façana principal del castell.

naus, i creuer no sobresortit coronat per una cúpula octogonal. La façana de mèrit artístic reduït, conté, a part de la porta, una fornícula amb l'estàtua de sant Martí de Tours i una rosa. El conjunt està rematat per una espadanya, en l'actualitat buida, la qual abans de la darrera guerra, allotjava una campaneta fosa a Altafulla l'any 1722. A la dreta de la façana el campanar, de planta i tres cossos no gaire alt, està inacabat a causa, si hem de fer cas a la llegenda, de les bruixes... La planta i el primer cos són quadrats, el segon i el tercer octavats. L'alçada s'apropa als 24 metres i n'aixeca uns set per damunt de la façana principal. És de paret de pedra a excepció de les arestes i la cornisa que ho són de pedra treballada.

En el decurs del segle XVIII l'església parroquial es va anar omplint d'obres d'art les quals, a despit de les guerres, foren respectades durant el segle XIX. Calgué arribar al trienni 1936-39 perquè tot allò que el poble havia anat acumulant sofrís una desfeta quasi bé total, però, malgrat això, encara conserva els interessants conjunts de les capelles de Sant Isidre i del Santíssim, i, en sales situades damunt la sagristia, guarda restes i fragments dels antics retaules.

La capella de Sant Isidre fou parcialment destruïda durant la conflagració dels anys trentes i resultà afectada pel bombardeig que sofrí el temple l'any 1939, però, a despit d'això, encara conserva una bona parte de l'ornamentació i el revestiment amb què se l'enriquí l'any 1773. Són remarcables els relleus rectangulars, de 3 mts de llarg per 1,30 d'alt en els quals es representa, en el de la dreta, l'àngel llaurant amb la parella de bous mentre sant Isidre està pregant i, en el de l'esquerra, santa Maria del Cap passant el Manzanares. Damunt dels relleus, i

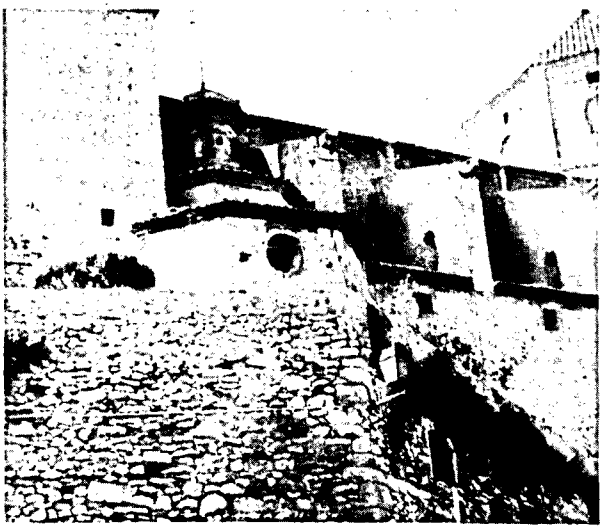

Cúpula i llinterna de la capella de Sant Isidre.

separats per la cornisa, s'obren quatre arcs. En el de la dreta, es pot contemplar en relleu sant Isidre fent brollar aigua, davant l'admiració del seu senyor i d'un criat negre que subjecta un cavall, i en el de l'esquerra, el sant realitzant el miracle del salvament del nen caigut dintre del pou, i, dominant el conjunt, s'aixeca la *cúpula amb esbelta llinterna plena* de relleus daurats de flors i àngels i en les trompes vuit àngels sostenen instruments de conreu. Aquesta capella conserva una talla jaient de santa Magdalena la qual prové del retaule de la capella de la santa, damunt d'ella i dins una fornícula figura una imatge moderna, encara que d'acord amb l'estil del recinte, de sant Isidre.

La capella del Santíssim o dels Dolors va ser la part de l'església menys afectada pels esdeveniments dels anys 1936-39. Fins i tot pogué salvar el seu retaule, encara que sense les escultures que l'ornamentaven, i el cambril.

Consta d'una nau, il·luminada per finestres que donen al jardí del castell, de sagristia i d'un cambril. Fou bastida per disposició de Maria Franquès i Gatell —mare d'Antoni de Martí i Franquès— en compliment del testament del seu pare, Ramon Franquès i Martí.

El retaule barroc d'aquesta capella, obrat per l'escultor Josep Vila, de Reus, i daurat pel vallenc Francesc Morales, fou plantat l'any 1745. El seu sòcol, amb base de jaspi, té 1,5 mts d'alt i està constituït per una sèrie de taules de fusta pintades amb ornaments geomètrics daurats, formant el conjunt un semicercle en el qual es troba l'altar. El cos inferior, de 70 cms, està format per taules amb adorns semblants als del sócols. El segon cos, també de forma semicircular i que mèdeix 2,6 mts, conté taules pri-

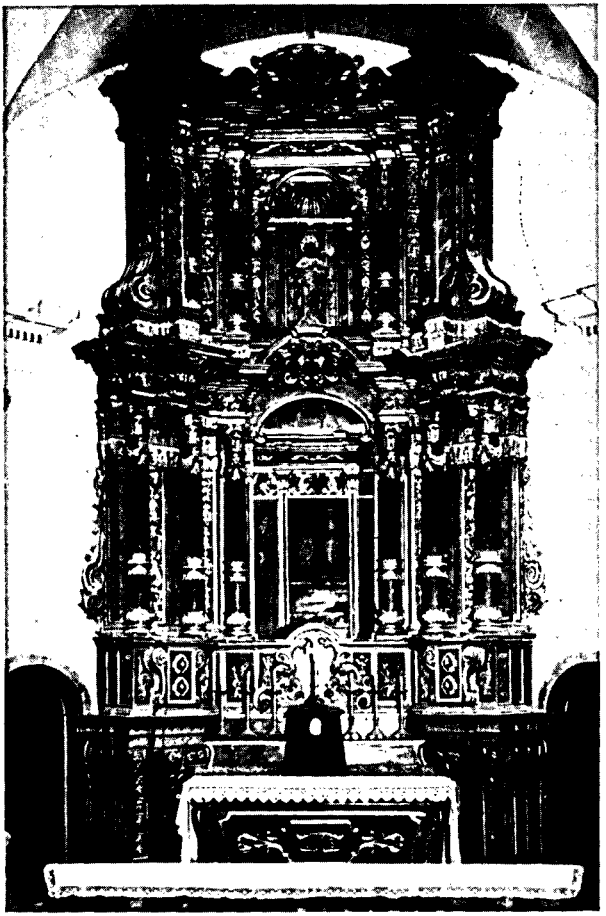

Retaule de la capella del Santíssim.

morosament treballades i sis columnes, tres a cada costat del buit central en el qual, abans de la guerra, es trobava el davallament de la Creu. Entre les dues columnes primeres de cada costat hi va haver, sobre mènsules pertanyents al primer cos, les imatges de sant Lluís, rei de França, a la dreta, i de sant Ramon de Penyafort, a l'esquerra, les dues de fusta policromada i de 1,6 m d'alt.

El tercer cos, d'uns 2,4 mts d'alt, està constituït per dues pilastres adossades i dues columnes amb base i capitell daurats que sostenen una cornisa. Entre aquestes columnes trobem una fornícula en la qual hi havia una imatge policromada de sant Francesc d'Assís i en l'actualitat s'hi troba l'estàtua de sant Joan, provinent del retaule de la Mare de Déu del Carme i que, en pertànyer al mateix estil i època, hi escau. En aquest cos, i damunt de dues mènsules, s'hi van emplaçar les imatges de santa Clara, dreta, i de la Fe, esquerra, ambdues de fusta policromada i d'1,10 mts d'alçada.

La capella del Santíssim poseeix un cambril, és una saleta quadrada, el costat de la qual medeix 2,5 mts, que es troba quasi bé com abans de la devastació del temple. A les parets té taules de fusta daurada amb relleus de fulles i dibuixos geomètrics daurats, don àngels, un a cada costat pintats de mida natural amb emblemes de la passió. En el fons pintures d'àngels i de cares de dones plorant, així com una finestra al peu de la qual, i sobre fusta, es pot llegir aquesta inscripció: *Quid, pie, funerum, haec tu per spectacula cernis? Matrem an lugentes Filium.* Aquest conjunt fineix en una cornisa daurada la qual constitueix la base d'un segon cos que medeix 1,30 mts i conté plafons pintats per Jeroni Pàmies, en els quals, i de forma mestrívola, es glossen l'assotament de

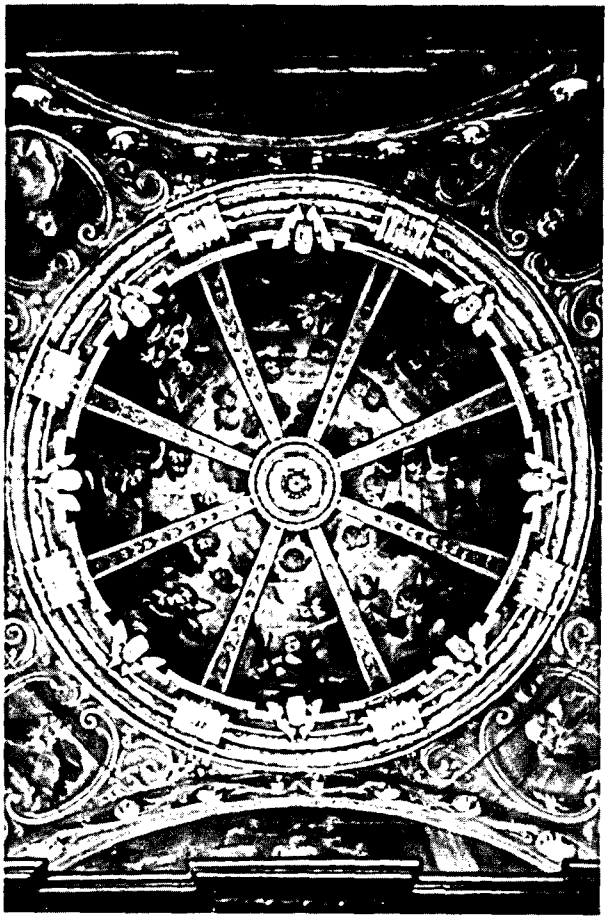

Cúpula del cambril de la capella del Santíssim.

Jesús, Jesús escarnit, la coronació d'espines i Jesús a l'Hort de les Oliveres confortat per l'àngel. En aquesta part també es troben pintats els profetes Osees, Ezequiel, Jeremies i Isaïes, i tots ells porten el llibre de llurs profecies. Aquest cos també acaba en una cornisa, en la qual hi ha vuit mènsules que corresponen a idèntic nombre de bandes que, baixant de la cúpula, la divideixen en vuit parts iguals, i es troba en cada una un cap d'angelet alat. La cúpula, afectada per les bandes citades conté vuit àngels representats, el primer, amb un cor travessat per set fletxes, mentre que els que els segueixen porten o estan representats l'un plorant, dos amb el fuet, un quart amb els braços i mans coberts, un altre amb el drap de la Verònica i el darrer amb les mans juntes sobre els genolls tot mirant cap al cel. Damunt d'aquests àngels, i enmig de núvols, es poden veure capets d'angelets sobre els quals, i com a pinacle, hi ha l'Esperit sant en forma de colom, en el mell mig d'una glòria de llamps.

Les portes d'accés a la sagristia d'aquesta capella, situades als costats del retaule, sofriren greus desperfectes, però la restauració efectuada per Pilar Montagut i Miquel, les ha salvades. Contenen teles damunt les quals hi ha pintats, de mida natural, els apòstols sant Pere, costat de l'evangeli, i sant Pau.

Antoni Viladomat, el pintor més important de l'escola catalana del segle XVIII, visqué un temps a Altafulla —pel que sembla desterrat— i aprofità l'avinentesa per pintar diversos quadres entre els quals figuraven set dels vuit que, abans de la guerra, contenia aquesta capella. L'any 1936, les pintures de Viladomat es trobaven a la sala d'accés al campanar, les flames de l'incendi del temple hi arribaren i les destruïren parcialment. En els anys 1945 al 1948 els

fragments salvats foren restaurats i, degudament emmarcats, penjats de nou a les parets de la capella.

El sòl de la capella del Santíssim conté el panteó de la família Martí. El cobreix una llosa on figuren l'escut nobiliari del llinatge i la inscripció explicativa. Entre les diverses despulles de la família Martí que guarda aquesta sepultura hi ha la de Simó de Valgorneda i Branciforte, príncep de Nicemi, el qual estigué casat amb Maria de Martí i de Lapeyra.

Al costat de la capella del Santíssim es troba la del *Roser*. El seu retaule, que com tants d'altres fou destruït l'any 1936, era obra de Lluís Bonifàs i Massó i del seu taller, ja que la mort del mestre, l'any 1786, el deixà inacabat i fou enllestit pels deixebles. Aquesta capella encara conserva la cúpula amb llanterna, als estreps de la qual hi ha diferents emblemes en relleu que es refereixen a la Mare de Déu, així com diversos capets d'àngels.

Aquest recinte guarda la sepultura familiar dels marquesos de Tamarit en la qual hi ha les restes, entre altres, de Josep de Montserrat i Pequera, quart marquès de Tamarit, qui, nat a Barcelona, morí al castell d'Altafulla el 23 de desembre del 1761. També està sebollida en aquesta sepultura, a l'igual que el seu marit Joaquim de Suelves i Zamora, la cinquena marquesa de Tamarit, Baltasara de Montserrat i Ustàriz. Els novens marquesos de Tamarit i la seva filla, com diu la inscripció de la làpida, també reposen en aquesta capella; ens referim a Josep de Montserrat, abans de Suelves i Montagut, nat a Tortosa el 27 d'agost del 1850 i mort a Madrid l'any 1926, i a la seva muller, Maria de Goyeneche i de la Puente Gomio i Risco.

En bastir-se l'actual temple parroquial, es construí, sota el presbiteri i la nau central, una cripta que

fou destinada a cementiri. S'hi baixava per una trampa emplaçada en el braç dret del creuer. El sistema emprat en l'enterrament era el de caixa damunt caixa aïllada mitjançant una filera de rajoles. La cripta continuà utilitzant-se fins al 1826 en què, degut a les malalties mortals d'aquell any, es destinà a cementiri un terreny propietat de Pere Soler. En quedar-ne abandonada la utilització, la cripta fou omplerta de runa i així restà fins al novembre del 1967 en què el rector d'Altafulla i jovent del poble, n'emprengueren les excavacions. Després de treure unes 130 tones d'escombraries, aparegueren tres sales amb arcs i voltes de pedra que netejades i restaurades han estat habilitades per al culte, alhora que les restes humanes trobades durant les excavacions han estat col·locades en una sepultura general. Les dimensions d'aquesta cripta són 30 metres d'amplada per 30 de llargada i 6 d'alçada, mentre que les parets tenen un gruix de 1,53 metres.

La plaça del Pou

[6] Es troba a la falda del massís rocós que coronen el castell i l'església. Constitueix el cor del municipi i això no sols perquè hi té la seu la corporació municipal altafullenca sinó perquè en el seu recinte tenen lloc la majoria de les manifestacions populars més autèntiques: balls, actuacions castelleres, esmorzars col·lectius, recitals, etc.

El nom li ve de l'antic pou que per tal de subsanar la penúria d'aigua de la vila va fer construir el rector Mn. Antoni Baldrich entre el 20 d'octubre del 1608 i el 23 de maig del 1609.

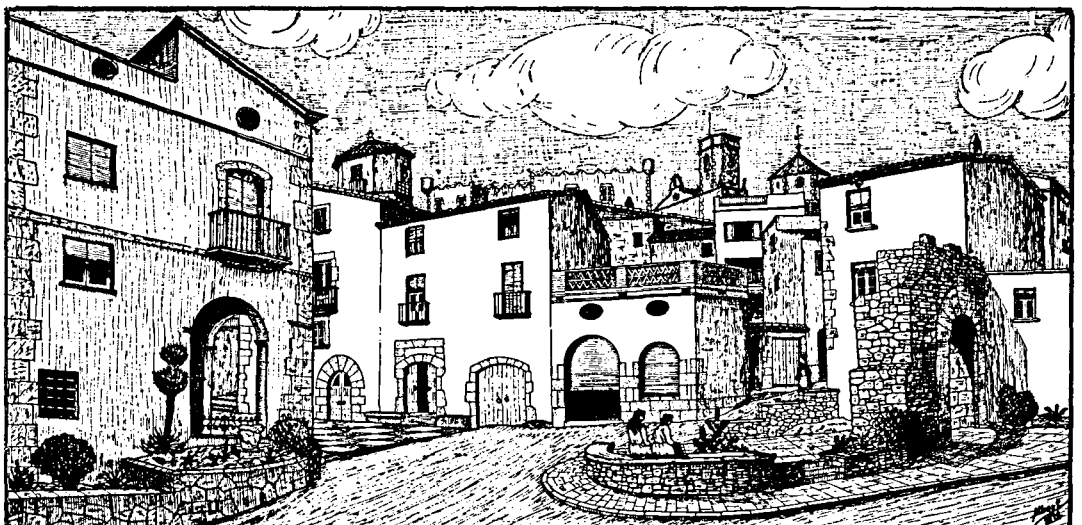

La plaça del Pou.

[7] L'edifici més característic de la plaça del Pou és el de la Casa de la Vila. Construït l'any 1802 ocupa tot un costat de la plaça i té planta, pis —en part damunt d'un porxo de cinc arcs— i golfa. A la part més alta de l'enfront, on alternen finestres i balcons, i en el seu centre, destaca l'escut d'Altafulla.

[8] Davant l'ajuntament i amb façana principal al carrer del Forn, s'aixeca la casa que fou dels Vives, destacats comerciants del set-cents, i que ara posseeixen els seus descendents els Yxart. Acuradament restaurada ha recuperat la grandiositat d'altres temps.

[9] En una prolongació de la plaça, resta d'un antic carrer desaparegut, s'aixeca l'edifici que fou casa pairal dels Franquès i dels Martí, popularment conegut com l'Hospital, que té la glòria d'haver estat el lloc on l'any 1750 veié la primera llum el savi naturalista Antoni de Martí i Franquès. Posseeix una façana renaixentista de bells carreus acoixinats.

Diguem, finalment, que prop de l'ajuntament, en un extrem de la plaça, s'aixeca el monòlit que fa pocs anys la corporació municipal erigí en memòria de tots els altafullencs que van morir en la darrera guerra civil patida per l'Estat espanyol.

Balcó central de l'ajuntament.

Casa Yxart, abans de la restauració.

L'Hospital.

La Placeta

[10] Constitueix un dels racons més agradables de la Vila Closa. La presideix la dignísima façana de casa Robert [11] amb artística fornícula, obrada el 1792, que allotja una estàtua de sant Josep.

[12] Darrera casa Robert, adossada a ella i tancant l'angle recte del carrer del Cup, s'aixeca casa Gatell, amb fatxada barroca obrada l'any 1780. En aquest immoble nasqué, el 3 de gener del 1826, Joaquim Gatell i Folch, insigne arabista i explorador del Marroc, mort a Cadis el 13 de maig del 1879.

[13] En el carreró que forma la prolongació de la Placeta i amb façanes a la Baixada del Torreó i carrer de Sant Martí, es troba l'edifici més voluminós d'Altafulla —després del castell i l'església parroquial— que hom anomena la Casa Gran. La va fer bastir Ignasi de Martí entre el 1918 i el 1920. Antiga residència del S.E.U., ara pertany al ministeri de Cultura.

Portals i torres

[14] De les muralles que tancaven la Vila Closa resten tres portals de mig punt i dues torres de planta circular.

Si ens basem en les dates que figuren a les dovelles centrals de les portalades —1618 la de plaça del Pou i 1678 la de la Casa Gran—, caldrà inferir que foren obertes o reconstruïdes al segle XVII.

El desenvolupament urbanístic del segle XVIII superà el recinte murallat i deixà sense efectivitat les dues torres, per la qual cosa foren habilitades per a viure-hi ja que, fins i tot, una d'elles restà al bell mig de la població.

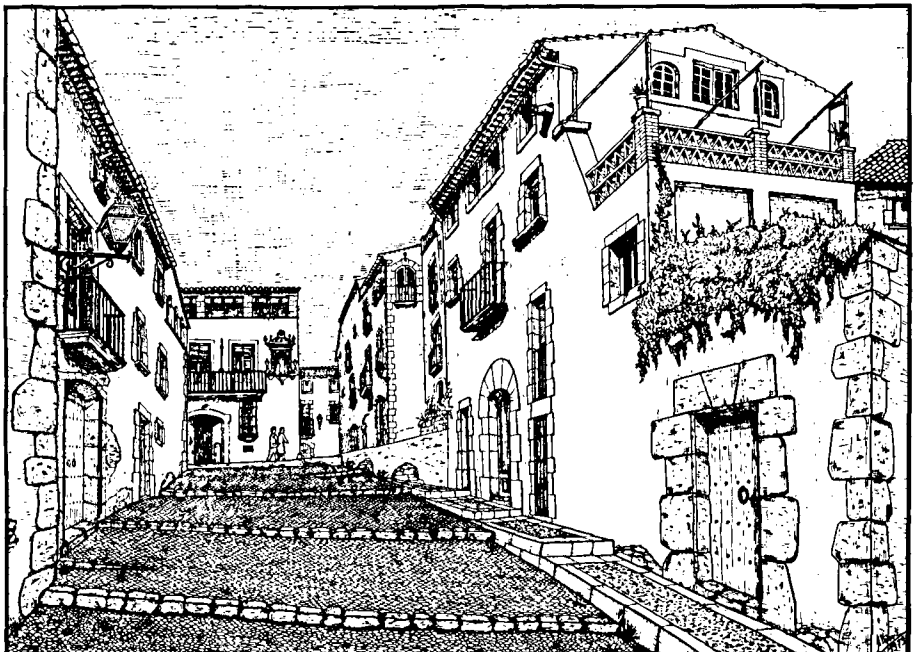

La Placeta.

Portals de casa Gatell.

La Casa Gran.

Portal del carrer del Forn.

Torre de la muralla.

III. ELS RAVALS

III. ELS RAVALS

El creixement demogràfic de les darreres dècades del segle XVII, un cop superats els estralls de la revolta del 1640, va fer que la vila creués la divisòria entre aquell segle i el XVIII amb una demografia en alça la qual, trobant insuficients les cases de la Vila Closa, desbordà per les faldes del turó altafullenc a la recerca dels solars necessaris per bastir els edificis que precisava, els quals, en els tres primers quarts del segle XVIII, constituïren, paral·lels i verticals a les muralles i portals de la vila medieval, els ravals de Baix, de Dalt, de l'Hostal i de la Barceloneta.

Posteriorment, a les dècades dels anys vuitantes o norantes, la necessitat de noves cases, creada pel constant creixement demogràfic, farà que les construccions aconsegueixin les partides de l'Hostal i del Pujol i que els edificis s'estenguin per ambdós costats del camí reial —actual carretera de Barcelona a Tarragona— i fins i tot pels camins que des del turó del castell i de l'església condueixen a la platja.

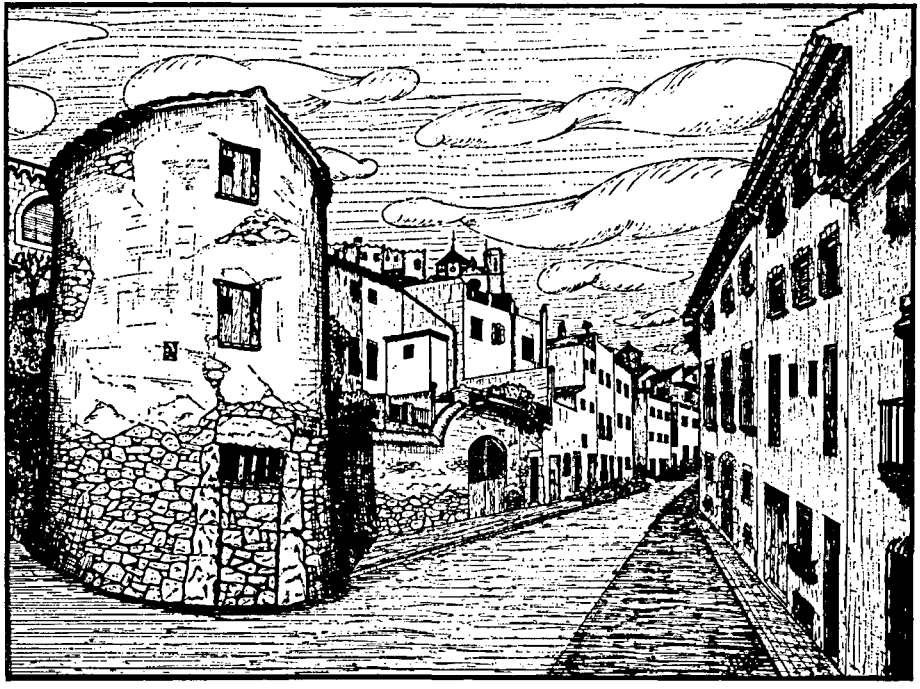

El Raval de Baix.

[15] Al Raval de Baix, paral·lel a l'antiga muralla, les cases són d'estil barroc i de construcció uniforme. Porten dates del 1770 —casa Balsells—, 1783 —portalada de casa Porgueres—, 1784 —casa Montagut—, 1786 —balcó de casa Porgueres— i 1794 —casa Macaia—. L'element més interessant, si deixem a banda la conjunció d'estil, és la fornícula de Sant Martí de casa Porgueres, obrada el 1796.

[16] En el cor del Raval de Baix, a la baixada del Lleó, s'aixeca el monument que l'any 1968 Altafulla elevà a la memòria de Joaquim Gatell i Folch, també conegut com el Caid Ismail. És obra dels artistes locals Joan Vives i Milà i Albert Boronat i Rimbau.

Consisteix en una base-font damunt la qual s'aixeca un trípode sostenidor d'un prisma rectangular de base quadrada en les cares del qual hi figuren l'efígie de l'africanista, un baix relleu del minaret de Marràqueix i la dècima, del propi Gatell, que, en forma autobiogràfica, resumeix els desigs i realitats de l'explorador que diu:

Arrastrábame el anhelo
de azarosas aventuras,
y emprendí atrevido vuelo
en busca de extraño suelo
y de extrañas criaturas.
Y dejé los patrios lares
y mil objetos queridos
para atravesar los mares
y lanzarme a los azares
de mundos desconocidos.

Les edificacions del Raval de Dalt, construïdes als costats dels camí d'entrada a la vila per portal de la Casa Gran no són tan interessants com les del Raval de Baix, però moltes d'elles encara conserven l'aire barroc originari.

L'antic hostal, amb la seva flaire de masia, donà nom al conjunt de cases edificades entre el Raval de Baix i el camí reial. Entre els edificis d'aquesta zona destaquen la casa Capestany, amb façana de baixos i tres pisos —el segon amb balcó central—, emmarcats en pedra picada, i casa Ojeda, davant per davant de casa Capestany, que reconstruïda en el nostre segle, presenta una fatxada, datada l'any 1762, que conté un balcó, tres fileres de finestres, dos escuts nobiliaris i una imatge de la Mare de Déu.

La Barceloneta, antigament anomenada Altafulleta, sorgí als voltants del camí que del portal de la plaça del Pou menava cap el camí reial. El seu caràster de vila nova fa que no posseeixi edificis remarcables, però el conjunt és encara fortament setcentista.

IV. ELS VOLTANTS

IV. ELS VOLTANTS

La Pedra del Colsero

[20] Darrera l'absis de l'església parroquial, collocat contra la paret hi ha un cipus romà que fa uns anys es trobava un xic més enllà i mig colgat. Consta que fou traslladat a aquest indret en els primers anys del segle XVIII com a guarda cantó i element commemoratiu de la cloenda de les obres del temple.

És un bloc de marbre d'una mica més d'un metre d'alçària, rectangular, de planta gairebé quadrada i sòcol esculturat. Presenta una inscripció molt mutilada d'interpretació difícil. Als costats apareixen uns, diguem-ne, rams de flors d'uns 50 per 30 cmts, mentre que a la part superior hi ha volutes i un forat que tal volta serví per fixar-hi una estàtua.

Les eres

Altafulla conserva quatre eres —la del Senyor, de l'Isidrot, de Ca l'Esteve i d'En Jordi— de forma circular i enrajolades.

La Pedra del Colsero.

[21] De les eres altafullenques la més remarcable és la del Senyor. Es troba darrera el castell feudal i al costat de l'antiga bassa —ara colgada i convertida en plaça— que a la primera meitat del segle xv i de comú acord, es feren construir el baró i el rector d'Altafulla. El seu nom és un record toponímic de les passades relacions de vassallatge sostingudes entre els altafullencs i els seus senyors els marquesos de Tamarit.

El Comunidor

[22] Prop de l'església parroquial s'aixeca un petit turó des del qual antigament és comunicaven les tempestes i les pedregades i es beneïa el terme municipal.

Obert com és als quatre vents, i des de la piràmide de pedra que sosté la creu, permet contemplar esplèndides panoràmiques d'Altafulla, Torredembarra, Tarragona i la Mediterrània.

Les Botigues de Mar

[23] Aquest barri, situat a la platja entre la Roca de Gaià i el Cap Gros, sorgí al segle xviii com a conseqüència del desenvolupament econòmic de la classe comercial i de les necessitats de la gent de mar.

El nom de Botigues de Mar amb què és coneguda la barriada no pot ser més exacte ja que les construccions inicials no eren altra cosa que magatzems de planta baixa on els comerciants guardaven les mercaderies i els pescadors i mariners les xarxes i els aparells nàutics.

A les Botiques de Mar no hi va viure quasi bé ningú fins a les primeres dècades del segle actual

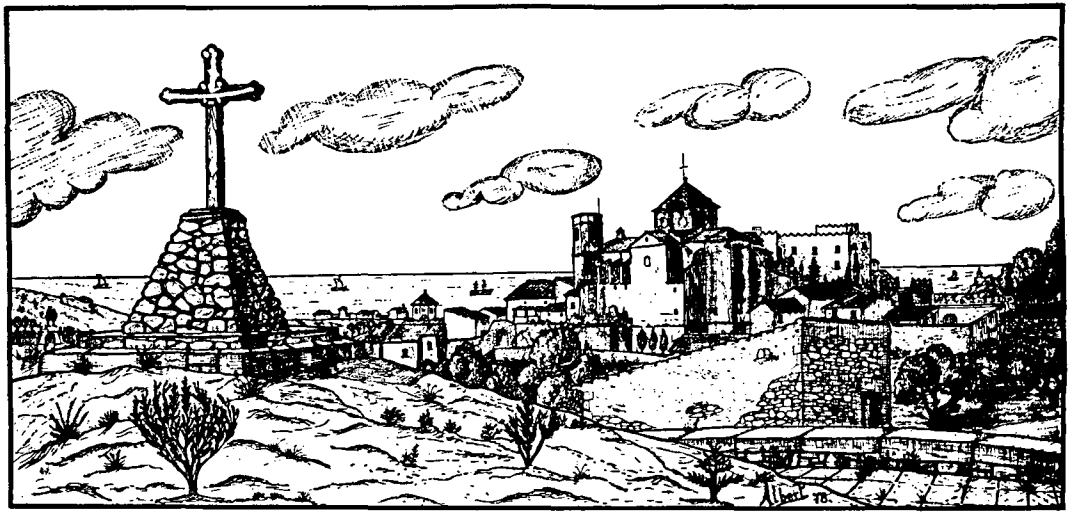

El Comunidor.

quan alguns magatzems foren habilitats per a viure-hi i això a causa dels aigüamolls i la inseguretat dels temps que ho desaconsellaven.

Actualment ha estat absorbit per la urbanització turística, però, sortosament, la primera línia de cases vora mar conserva el regust que a començament de segle li donaren els pescadors i els primers estiuejants. Entre les edificacions de la barriada destaca la popularment anomenada del Pont i les restes de la bateria del cap Gros construïda durant la segona meitat del segle XVIII, i amb carreus romans, per tal de protegir la platja d'atacs marítims, i que hom coneix com el Fortí.

Els Munts

[24] Prop de les Botigues de Mar, a 1,5 kms al S.E. del nucli urbà, al límit del terme amb el de Torredembarra i a la lateral del turó dels Munts que s'obre en forma d'anfiteatre natural cap el migdia, es troben les restes d'una vil·la romana, que és una de les més importants no solament de l'àrea suburbana de Tàrraco sinó de tot el conjunt dels Països Catalans, la cronologia de la qual es situa d'ençà els temps de Claudi I fins a les darreries del segle IV o començaments del V, amb dues etapes separades per la invasió dels francs-germànics a la sisena dècada del segle III.

Oberta la vil·la vers el mar les dependències s'adapten a la topografia del terreny i, com a conseqüència, presenten un desnivell de deu metres entre les del nord i les situades al sud-oest.

El terraplenat de la zona per tal de facilitar-ne el conreu ha fet que la conservació de les ruïnes sigui molt desigual. En general, s'han conservat millor les

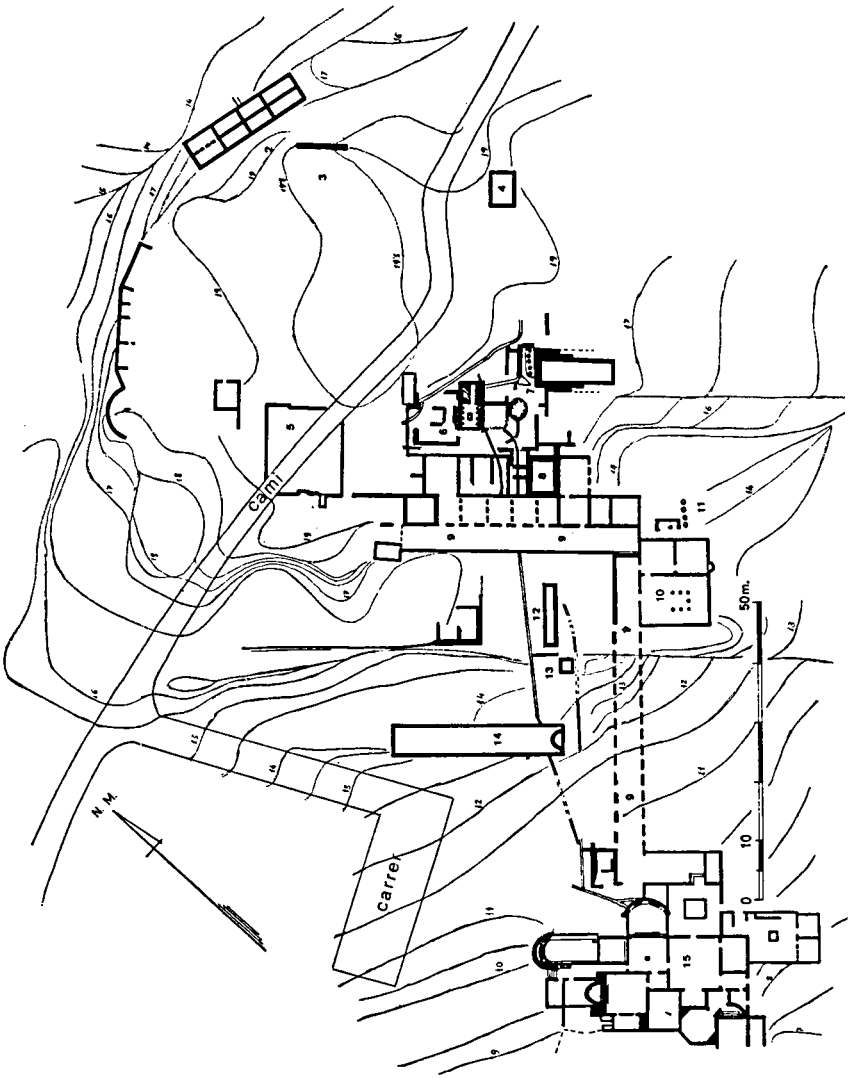

Els Munts.

parets de formigó que les de pedra ja que aquestes han servit de pedrera.

Entre les restes de la vil·la que sempre han estat visibles, tenim l'habitació núm. 1 del plànol, la qual degué formar part de les termes del sector nord-est. Al seu costat apareix (núm. 2) un gran dipòsit d'aigua, perfectament conservat, de planta rectangular de 21,50 mts per 5,5 mts i 3,5 mts de profunditat. Al sud d'aquest dipòsit (núm. 3) es troba un fort mur pertanyent a un altre dipòsit. Més cap al sud (núm. 4) sobresurt un altre dipòsit, tal volta la resta més coneguda dels Munts, que hom coneix com La Tartana a causa de la similitud de la seva volta de mig canó amb la vela d'aquests vehicles.

El camí dels Munts talla en dos una gran sala termal (núm. 5). Al seu costat apareixen una sèrie de restes (núm. 6) entre les quals destaca l'angle força ben conservat d'una habitació del segle III i prop d'ella es troba un forn modern de calç (núm. 7) on anaren a parar una molt bona part dels capitells, escultures i marbres de la vil·la.

Amb el núm. 8 s'assenyala un nou dipòsit, en el qual aparegué un cap d'Antínous, i al seu costat (núm. 9) figura un gran ambulacre en forma d'ela, d'uns 32 i 60 mts de longitud; al costat del braç més llarg (núm. 10) es troben tres habitacions en les quals aparegueren *mosaics polícroms del segle III.*

Un altre gran dipòsit (núm. 14) dóna pas a les termes del sud de la vil·la de les quals, abans de les excavacions, eren visibles els murs de l'absis de la piscina i l'angle de l'habitació de planta octogonal.

Cal manifestar que al nord-est de la vil·la s'adverteixen els talls d'una pedrera romana i que vora el mar, al sud de la vil·la, es troben unes altres ter-

Antínous.

mes, les terceres, molt destruïdes a causa de la mà de l'home i dels embats de les ones.

Aquest jaciment arqueològic, conegut de temps immemorial i del qual ja s'havien ocupat, entre d'altres, Pons d'Icart, Bosch Gimpera, Serra Vilaró i Sánchez Real, començà a excavar-se metòdicament l'any 1967 i per ara ha facilitat, ultra els mosaics, una sèrie de materials força valuosos, que, fins a la pròxima construcció del Museu dels Munts, conserva en dipòsit l'Arqueològic de Tarragona. Destaquen les estàtues en marbre d'Eros, Higea, Esculapi i d'una divinitat de la terra; la testa d'Antínous i dos bellíssims capitells del segle IV.

La Tartana.

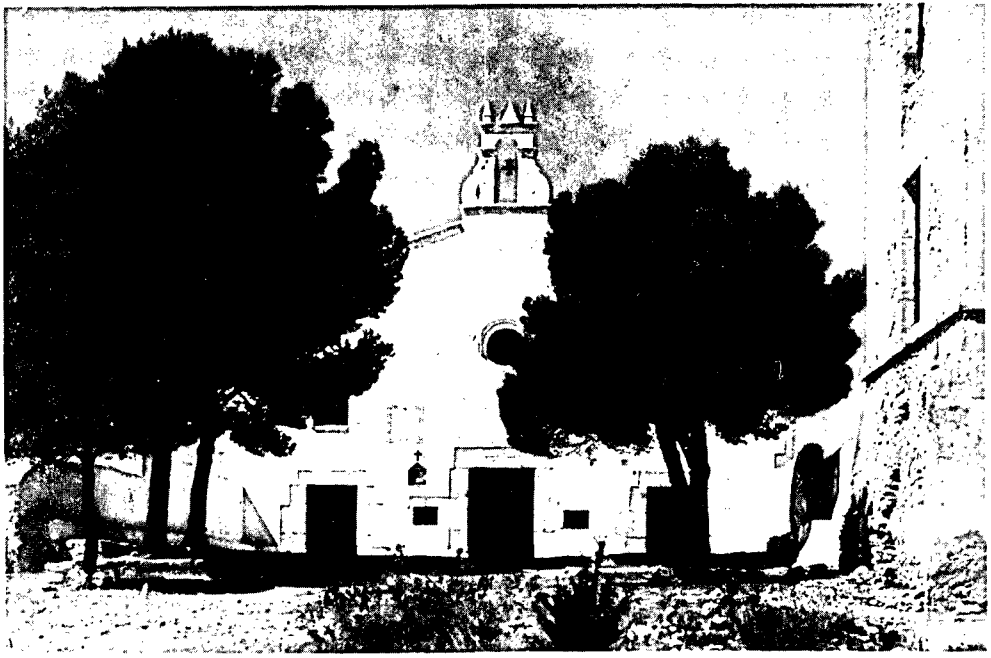

L'ermita de Sant Antoni.

L'ermita de Sant Antoni

[25] La devoció dels altafullencs a sant Antoni de Pàdua és molt antiga i els mariners i pescadors el tenien per patró, però el seu màxim desenvolupament correspon al vuit-cents en considerar la població d'aquell segle que mercès a la seva protecció la vila es veié lliure dels estralls del còlera.

L'ermita de Sant Antoni s'aixeca a la muntanya del mateix nom, antigament dita Puig d'En Jaques i Calvari. Fou erigida gràcies a la donació que de part dels seus béns féu el pescador i primer ermità Baltasar Rabassa —la sepultura del qual es troba davant de l'altar major— el 13 de febrer del 1714. Com que la deixa d'En Rabassa resultà insuficient per cloure l'obra, els pescadors es comprometeren a acabar-la a base d'aportar la meitat de la setena part de la pesca que capturessin fins que l'ermita restés enllestida, cosa que s'esdevingué l'any 1717.

Durant la Guerra del Francès l'ermita va sofrir greus desperfectes, ja que per la seva situació estratègica va ser ocupada, com a caserna, per les tropes napoleòniques i espanyoles. El quadre de Sant Antoni, peça fonamental en la devoció antoniana d'Altafulla, fou arrencat del seu retaule, trepitjat pels cavalls i llençat a un racó. Tots els altars, retaules i imatges resultaren destruïts i la fàbrica en general seriosament afectada.

Tan aviat com finí la guerra, Altafulla tota, i això que la situació econòmica no era feliç, emprengué la restauració de l'ermita i, fins i tot, el seu senyor el marquès de Tamarit, de Tortosa estant, contribuí a les despeses. El quadre es dugué a Tarragona per restaurar-lo i malgrat la suggerència del restaurador, en vista de l'estat lamentable, que se'n fes un altre, el

poble s'hi oposà i preferí l'antic, encara que estigués ple de sargits, a un de nou.

Per l'inventari del 14 de març del 1858 sabem que aleshores l'ermita disposava de cinc altars en bon estat de conservació.

L'any 1906 es construí l'actual altar major, obra de l'escultor Pere Domènech de Reus. Va costar 1.050 pessetes pagades per subscripció popular.

El 1908 es pintà la volta i les parets i es restaurà la teulada.

L'ona vandàlica que destruí l'església parroquial arribà el mes d'agost del 1936 a l'ermita. Apilats a la plaça els bancs, cadires, ornaments, ex-vots, imatges, etc., se'ls posà foc i esdevingué cendra tot allò que la devoció havia reunit. Amb tot, el retaule major es salvà i fou restaurat els anys quarantes.

Penjats del sostre, a l'estil del Portal del Carro tarragoní, figuraven diverses maquetes de vaixells, algunes de gran qualitat, que els mariners i els pescadors havien anat oferint a sant Antoni. Quan els fets del 36 moltes foren destruïdes, però les que es van salvar se les endugueren amb la intenció de portar-les al Museu Marítim de Barcelona.

Al costat de l'ermita, i més antiga que ella, hi ha una torre de guaita sense trespol del tipus stàndard que predomina entre les del litoral del Camp de Tarragona.

Les barraques de pedra en sec

Ens referim a aquelles edificacions d'ús agrícola que tenen com a característica constructiva més interessant que, en la seva erecció, no s'utilitzà cap mena de material aglomerant com podria ser la calç o el ciment.

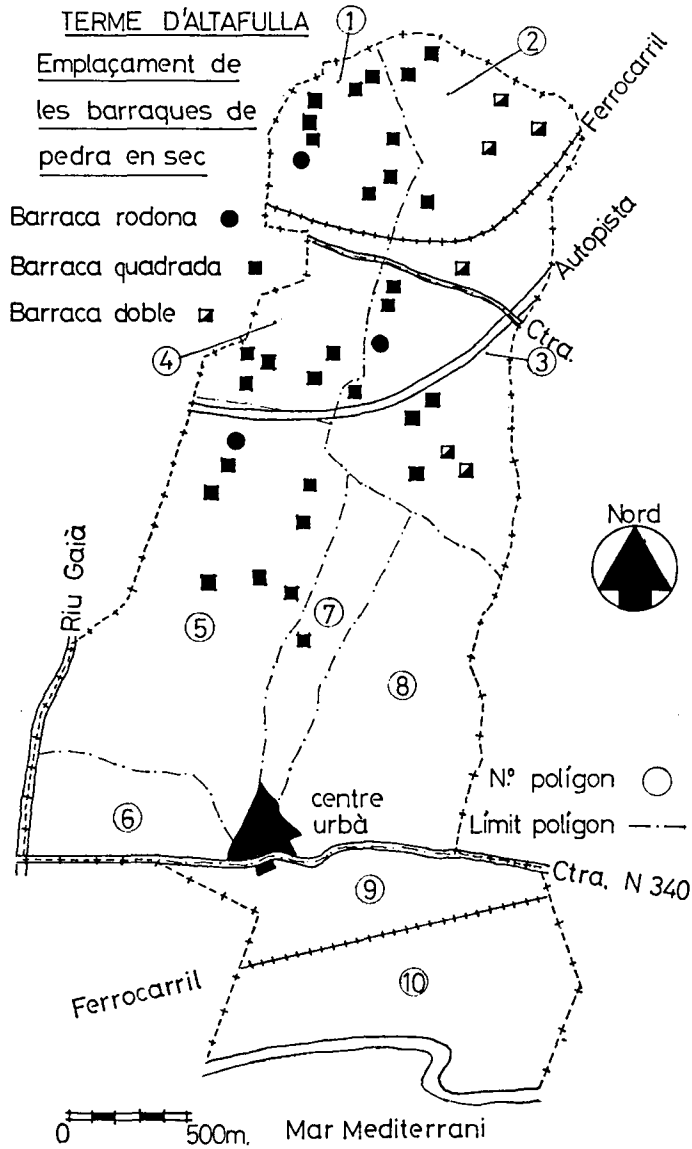
TERME D'ALTAFULLA
Emplaçament de
les barraques de
pedra en sec
Barraca rodona
Barraca quadrada
Barraca doble
Ferrocarril
Autopista
Ctra.
Nord
Riu Gaià
centre
urbà
N.º polígon
Límit polígon
Ctra. N 340
Ferrocarril
0
500m.
Mar Mediterrani

Les barraques eren emprades com a refugi temporal del pagès davant pluges imprevistes, lloc per guardar els estris o habitatge ocasional per quan s'esdevenia el temps d'un treball continuat al camp com, per exemple, la sega, la verema, etc.

A Altafulla les barraques són nombroses. N'hi ha quaranta-una. Les zones del terme on el nombre de barraques és més abundant són les més allunyades del nucli urbà.

Referent als diferents tipus de barraca cal dir que la forma més repetida és la de planta quadrada amb unes dimensions exteriors d'aproximadament 4 mts per 4 mts i una alçada interior que oscilla entre 2,20 mts i 2,80 mts. És freqüent, dintre aquest tipus de planta, d'aprofitar el mur d'un marge ja existent com una de les parets de la barraca amb la qual cosa s'estalvien pedres. En aquests casos la barraca és únicament identificable per l'obertura d'accés, visible a la paret del marge, i per una espècie de caputxa, corresponent a la volta, que en sobresurt del límit superior. Una altra característica, que sols es troba a un petit nombre de barraques, és la prolongació a l'exterior d'un dels murs perpendiculars a l'entrada, amb la qual cosa es crea un recer contra el vent.

En segon lloc, tenim la barraca doble. És de planta rectangular i deu el seu nom al fet d'haver estat bastida ajuntant dues plantes quadrades per mitjà d'un mur comú. En aquest mur existeix una obertura de comunicació entre els dos espais interiors. Les mides aproximades són 4,5 mts per 7 mts, medits exteriorment, amb l'entrada al costat curt del rectangle.

Hi ha finalment les barraques rodones en les quals la planta circular és la principal característica. Aquest grup és el menys nombrós ja que d'aquest tipus només n'hi ha tres, ara bé, hi pertany la més gran i

la més impressionant, per la seva puresa constructiva, de les barraques del terme, la qual es troba a la partida de la Casera.

Tamarit *

[26] El terme de Tamarit de Mar, agregat a Tarragona l'any 1952, tenia una superfície de 24,4 kms^2 i afrontava al N. amb els del Catllar i La Riera de Gaià, a l'E. amb el d'Altafulla, a l'O. amb el de Tarragona i al S. amb la Mediterrània.

El municipi de Tamarit de Mar comprenia, a més del nucli de Tamarit, els pobles de Ferran i Monnars; el primer situat al peu del turó on hi ha les ruïnes del castell de Santa Margarida i a la dreta del riu Gaià, i el segon a l'antic límit entre els termes de Tarragona i Tamarit i a 1 km de la platja Llarga.

El Tamarit de Mar cristià neix a la primera meitat del segle XI mercès a la conquesta i aprisió que d'ell va fer el cavaller Bernat Sendred de Gurb qui, l'1 de març del 1049, el vengué a Ramon Berenguer I i a la seva esposa Elisabet.

L'any 1050 Tamarit fou concedit a Sunyer amb l'obligació de residir-hi i de donar al comte de Barcelona la meitat dels peixos, coral i altre que pesqués en la mar, però, pel que sembla, l'ocupació no es va fer efectiva aleshores.

Ramon Berenguer I infeudà Tamarit l'any 1055 a Bernat Amat de Claramunt, juntament amb el títol vescomtal de Tarragona, de cara a la conquesta i repoblament de Tarragona. El feu de Tamarit passà

* Els altafullencs consideren Tamarit com a cosa pròpia, és per això que ens permetem la llicència d'incloure'l dins la *Guia d'Altafulla.*

de les mans de Bernat Amat a les del seu fill Deodat i de les d'aquest a les del nét Bernat Amat fins l'any 1119 en què Ramon Berenguer III l'hi prengué, a causa d'haver-ne abandonat la guàrdia, i el donà, conjuntament amb Cubelles, als esposos Fortuny i Beatriu, padrastres de Bernat Amat.

Els Claramunt i els Cardona continuaren en possessió del domini de Tamarit dins l'entrada del segle XIV en què passà al baró Francesc de Vallgornera, que el 1339 el vengué a l'arquebisbe de Tarragona Arnau Sescomes pel preu de 13.000 sous.

La mitra tarragonina conservà la jurisdicció de Tamarit fins al segle XIX, però d'ençà el 1681 la compartí amb els Montserrat, marquesos de Tamarit.

El 1363, Pere el Cerimoniós ordenà l'emmurallament de Tamarit amb motiu de la guerra amb Castella.

L'any 1462 i a conseqüència de la lluita contra el rei Joan II, Tamarit fou ocupat sense lluita per les tropes joanistes i serví de base per a l'atac a Tarragona i un cop lliurada la ciutat a l'arquebisbe Urrea, d'avançada defensiva fins al 10 de setembre del 1470 en què tropes navarreses contràries a Joan II l'ocuparen fins al 1475 en què l'abandonaren després de rebre 2.750 lliures.

Durant l'Edat Mitjana Tamarit fou un dels ports concorreguts i disposà del privilegi de la lleuda, però les falconades dels corsaris en els segles XV i XVI anullaren el seu tràfic mercantil i la importància marinera del lloc, la darrera manifestació de la qual la constitueix la presència de mariners fills del municipi a la batalla naval de Lepant.

Per protegir-se de les escomeses piràtiques els jurats de Tamarit feren bastir l'any 1562 la torre de la Mora a les afores de la població, i l'any 1617

es construí un baluard damunt el port natural, el qual encara és visible en l'actualitat.

En la Guerra dels Segadors, Tamarit es veié afectat per la seva proximitat a Tarragona, plaça forta filipina. El 10 de juny del 1641 la força que havia sortit de Tarragona a la recerca de forratge, resultà sorpresa dins del terme de Tamarit per les tropes de Josep de Biure i experimentà pèrdues serioses en vides i bagatges. Un any més tard, Tamarit que era avançada de les tropes de la Generalitat, fou ocupat pel virrei marquès d'Hinojosa.

Tamarit, que fou fita important en la reconquesta i restauració de Tarragona, ha anat, en el transcurs dels segles, llanguint fins arribar, en el nostre, a convertir-se en un fòssil històric.

La llegenda atribueix la fi de Tamarit com a lloc director d'una vida municipal, a la combinació dels elements físics i dels sentiments car diu que un dia indeterminat els pescadors foren engollits per una tempestat terrible. Les famílies dels ofegats no pogueren continuar vivint a l'indret on ho havien fet amb els éssers estimats, ara negats, i, unes darrera altres, l'anaren abandonant per establir-se, això sí, a les rodalies, es a dir, a Altafulla i Ferran. A Tamarit sols quedaren les famílies dedicades al conreu dels camps. Verídica o no la llegenda, tan comuna a pobles mariners vinguts a menys, el que sí és cert és que hi hagué, sense que per ara poguem fixar-ne l'any, un gran temporal que causà un veritable estrall entre la gent de mar; ens ho confirma el «Libro de Memorias de la Parroquia de San Martín de Altafulla», en el qual s'indica, per referències, que en aquella ocasió s'ofegaren més de cinquanta pescadors altafullencs.

L'autèntica raó de l'abandó de Tamarit, salvada la hipotètica davallada de població a causa dels efectes de la tempesta, rau en les febres palúdiques generades per l'entollament de les aigües de pluja i del riu Gaià. Els habitants de Tamarit, de sempre, s'havien adonat que els aiguamolls causaven les febres les quals, a les calors, provocaven malalties i morts. En els llibres de memòries de Tamarit s'hi troben quasi bé cada any despeses per dessecar els tolls, però, a despit d'aquestes precaucions, les malalties continuaven apareixent, ja que les solucions no resultaven definitives a causa de la reaparició dels aiguamolls, i això que l'estancament dels dipòsits fluvials disminuí amb l'assecament de l'estany que, al darrer quart del segle XVIII, dugué a terme l'altafullenc Josep Garcia i Alegret per tal de dedicar-lo a conreu.

Sembla indubtable que una acció decisiva hagués pogut comportar la solució al problema dels aiguamolls, però la proximitat d'altres llocs per habitar-hi, la desaparició dels pescadors al segle XIX i també la manca d'acció col·lectiva ho impediren.

A poc a poc, la vida municipal anà deixant Tamarit per transferir-se a Ferran. L'any 1868 l'havien abandonat l'ajuntament, les escoles i el rector; els dos primers passaren a Ferran, però els rectors fixaren llur residència a Altafulla fins al setembre del 1882 quan, erigides l'església i la casa rectoral de Ferran, retornaren amb la seva feligresia. De l'antic nucli de Tamarit, però, continuaren utilitzant-se l'església, l'abadia i el cementiri.

Tamarit anà descomponent-se gradualment durant tot el vuit-cents i primera dècada del nou-cents, i es convertí en un munt de ruïnes sobre un turó de la costa. Algunes mans, com les de Mn. Daniel Vives que emprengué, pel seu compte, una notable obra de

restauració i consolidació, intentaren deturar la destrucció, però aquesta continuà lentament i progressiva.

L'excursió que l'any 1916 va fer el pintor Ramon Casas a Tamarit significà molt per a l'indret. Forçosament la bellesa de la Roqueta, producte combinat de colors, llum, grandesa, malenconia i solitud, havia de captivar un artiste com Casas; de la bona impressió en va fer partícep al seu gran amic el nord-americà Charles Deering qui també quedà sorprés per les condicions del paratge i decidí, un cop comprat a l'arquebisbe López Peláez i a la resta de propietaris, convertir Tamarit en residència, per la qual cosa el féu restaurar al mestre d'obres Joan Sumoy, de La Riera de Gaià, sota la direcció de Ramon Casas i Joan Ruiz i Porta, els quals, amb encert innegable, el transformaren en un magnífic lloc de repòs.

Les febres, com ja s'ha escrit, menaren a la mort el poble de Tamarit, però la causa de la desaparició de Tamarit com a municipi no és altra que la manca de diners.

La consideració dels pressupostos i les despeses de Tamarit permet afirmar que la falta de numerari és quelcom típic de tots els ajuntaments tamaritencs des del segle XVII. El perquè de la manca de recursos del comú rau en els fets que la població de Tamarit, inclosos els anexos, sempre ha estat reduïda, mai no ha superat els quatre-cents habitants, i de condició sòcio-econòmica baixa; el terme era, pràcticament, sota el domini de mitja dotzena de grans terratinents residents a Altafulla, Barcelona i Tarragona, desentesos, respecte de Tamarit, de tot allò que no afectés llurs hisendes i rendes; si a tot això afegim la notable extensió del terme i la dispersió de la població, circumstàncies que no faciliten els estalvis municipals,

Tamarit.

tindrem la causa de la desaparició de Tamarit com a Municipi.

Com que eren pocs els anys en els quals les contribucions normals arribaven per cobrir les despeses municipals, els dèficits i els deutes s'acumulaven —no hi havia altra solució que les contribucions especials— i en el pensament dels tamaritencs es va anar gestant la solució que semblava ser l'única viable per resoldre els problemes de la municipalitat: la incorporació a Tarragona. El primer cop que aquest recurs es plantejà en acta fou el 3 d'agost del 1887, aleshores s'argumentà que «visto que los contribuyentes forasteros se niegan a querer contribuir en el reparto vecinal —extraordinari— y considerando por otra parte la imposibilidad de enjugar el déficit del presupuesto si los vecinos han de satisfacerlo pues por ser excesivo el recargo y no existir utilidades con que gravarlos y que por esta misma razón se tiene que acudir a la agregación de este pueblo y su término al de Tarragona...». Malgrat que Tamarit incoà expedient d'incorporació a la capital, aquell restà parat al govern civil. De l'any 1887 al 1897 serà aquest expedient, pendent de resolució, l'eximent que l'ajuntament presentarà a les reclamacions contínues de diners de contribucions que li fan tant la Diputació Provincial com l'Ajuntament de Tarragona. Tots aquests anys són un seguit d'amenaces i disculpes, de peticions al Ministeri de la Governació per cobrar arbitris extraordinaris els quals, normalment, representen un recàrrec del 16 per 100 sobre les contribucions territorials i industrials, un 100 ó 200 per 100 sobre l'impost de consums i alcohols o un 50 per 100 sobre les cèdules personals.

Les contribucions extraordinàries contínues arribaren a cansar la població i novament es plantejà,

en la sessió del 6 de juny del 1898, de demanar la incorporació a Tarragona ja que l'ajuntament era impotent per satisfer els deutes de contribucions a Hisenda, a la Diputació Provincial i a l'Ajuntament de Tarragona, que per aquella data arribaven a la no gens menyspreable quantitat de 26.000 pessetes.

A despit dels desigs de Tamarit, la incorporació tampoc no es dugué a terme aleshores; molt possiblement perquè a Tarragona, tampoc no gaire sobrada de diners, no li devia fer gràcia carregar amb els deutes de Tamarit.

La tercera vegada que es parla de l'agregació de Tamarit a un altre municipi és el setembre del 1939. Aquest cop la idea parteix del governador civil i els propòsits, que no es dugueren a terme, eren els d'anexionar-lo a Altafulla. L'agregació, però, reeixí pel que feia al metge, al practicant i a la llevadora.

Per fi, i al cap de seixanta-tres anys d'haver-ho demanat, la fusió a Tarragona s'aconseguí, per decret del 22 de desembre del 1950, sota les condicions que el municipi resultant portés el nom de Tarragona i es fes càrrec de la liquidació dels deutes del de Tamarit.

* * *

Entre les masies de l'antic terme de Tamarit destaquen les de Grimau, Marquès, Hereuet, Cusidó, de la Creu i Rabassa, totes elles amb interessants torres defensives de planta circular, quadrada o rectangular dels segles XIV a XVI. En les terres del mas del Mèdol, propietat que fou d'Antoni de Martí i Franquès, es troba la pedrera romana del mateix nom en la qual, en els anys trentes i per les seves bones condicions acústiques, hom hi celebrà concerts; mentre que en

les del mas Rabassa s'aixeca el sepulcre romà conegut amb el nom de torre dels Escipions, el qual la municipalitat tamaritenca prengué com a distintiu heràldic del seu escut.

Altres construccions destacables són l'immoble de Ferran conegut com «el Castell» que és un castell d'imitació bastit entorn d'una antiga torre, i la casa Madró de Monnars.

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

AMER, JOSEP RAMON - VIRGILI, ISIDRE: «Aportacions a la possible revisió del Pla General d'Altafulla» dins *Estudis Altafullencs 1.* Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1977; 5-11.

BENACH I FIGUERAS, JOAN: «Les barraques de pedra en sec d'Altafulla» dins *Estudis Altafullencs 3.* Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1979; 41-49.

BERGES, MANUEL: *Informe sobre «Els Munts».* «Boletín Arqueológico» (Tarragona), (1969-70), 140-150.

— «Nuevo informe sobre Els Munts» dins *Estudis Altafullencs 1.* Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1977; 27-47.

BLANCH, JOSEP: *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona.* Transcrip. de Joaquim Icart. Tarragona, 1951. 2 vols.

CAPDEVILA, SANÇ (†): «Documents. La Torre de la Mora» dins *Estudis Altafullencs 3.* Centre d'Estudis d'Altafulla, Altafulla, 1979; 85-89.

CATALÀ, PERE - BRASÓ, MIQUEL: «Castell d'Altafulla» dins *Els Castells Catalans,* IV. Rafael Dalmau, Barcelona, 1975.

COBERTERA LAGUNA, EUGENIO: «Estudio edafológico de Altafulla» dins *Estudis Altafullencs 2.* Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla, 1978; 9-19.

GELABERT, ANTONI: *Història de les bruixes d'Altafulla.* Xilofòrum de la Parròquia d'Altafulla. Altafulla, 1971.
MARGALEF, JOAQUIM: *El Tarragonès. Estructura Económica.* Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona, 1979.
MATEU Y LLOPIS, FELIPE: *El hallazgo de denarios romanos en Altafulla.* «Boletín Arqueológico» (Tarragona), (1950), 53-58.
MORERA LLAURADÓ, EMILIO: *Tarragona Cristiana.* Tarragona, 1897, 1899, 1954, 1955 i 1959. 5 vols.
PONS D'ICART, LUIS: *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana, insigne y famosa ciudad de Tarragona.* Edició facsímil, Lleida, Imp. Carrier, 1883.
QUINTANA I MARI, ANTONI: *Antoni de Martí i Franquès. Memòries originals. Estudi biogràfic i documental.* «Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona» (Barcelona), XXIV (1935).
ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J.: «Activitats econòmiques dels altafullencs del segle XVIII» dins *Estudis Altafullencs 4.* Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla, 1960; 61-82.
— *Altafulla en la Guerra del Francès (1808-1813).* «Boletín Arqueológico» (Tarragona), (1973-74), 135-162.
— «Altafulla i la Guerra dels Set Anys» dins *Estudis Altafullencs 1.* Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla, 1977; 61-77.
— «Altafulla i la Guerra Gran (1793-1795)» dins *Quaderns d'Història Tarraconense I.* Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1977; 129-156.
— *Aproximació al coneixement d'en Joaquim Gatell i Folch (El «Caid Ismail»).* Grup de Recerques d'Altafulla. Altafulla, 1976.
— «Los Comerciantes de Altafulla (segunda mitad del siglo XVIII)» dins *Estudis Altafullencs 2.* Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla, 1978; 29-92.
— «Demografia de la vila d'Altafulla (segle XVIII)» dins *1er. Colloqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat.* Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 1979; 89-94.
— «Les esglésies i els rectors d'Altafulla» dins *Estudis Altafullencs 3.* Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla, 1979; 91-111.
— *La fi de Tamarit.* «Boletín de Información Municipal» (Tarragona), 24 (1972).

— *El reusenc Francesc de Montserrat i Vives, primer marquès de Tamarit.* «Reus» (Reus), 1207 (1975).

SALVAT I BOVÉ, JOAN: *La Ciutat i Camp de Tarragona. Estudi folklòric (llegendes-costums-tradicions).* Tarragona, 1969.

SÁNCHEZ REAL, JOSÉ: *La invasión germánica del 259.* «Boletín Arqueológico» (Tarragona), (1951), 129-131.

— *Las invasiones germánicas.* «Boletín Arqueológico» (Tarragona), (1957), 6-12.

— *Los restos romanos de «Els Munts».* Altafulla. Tarragona. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1971.

SUELVES, CARMEN DE: *Origen de la Casa de Montserrat de los Marqueses de Tamarit.* Algeciras, 1943.

UDINA MARTORELL, FEDERICO: *El «Llibre Blanch» de Santes Creus (Cartulario del siglo XII).* C.S.I.C., Barcelona, 1947.

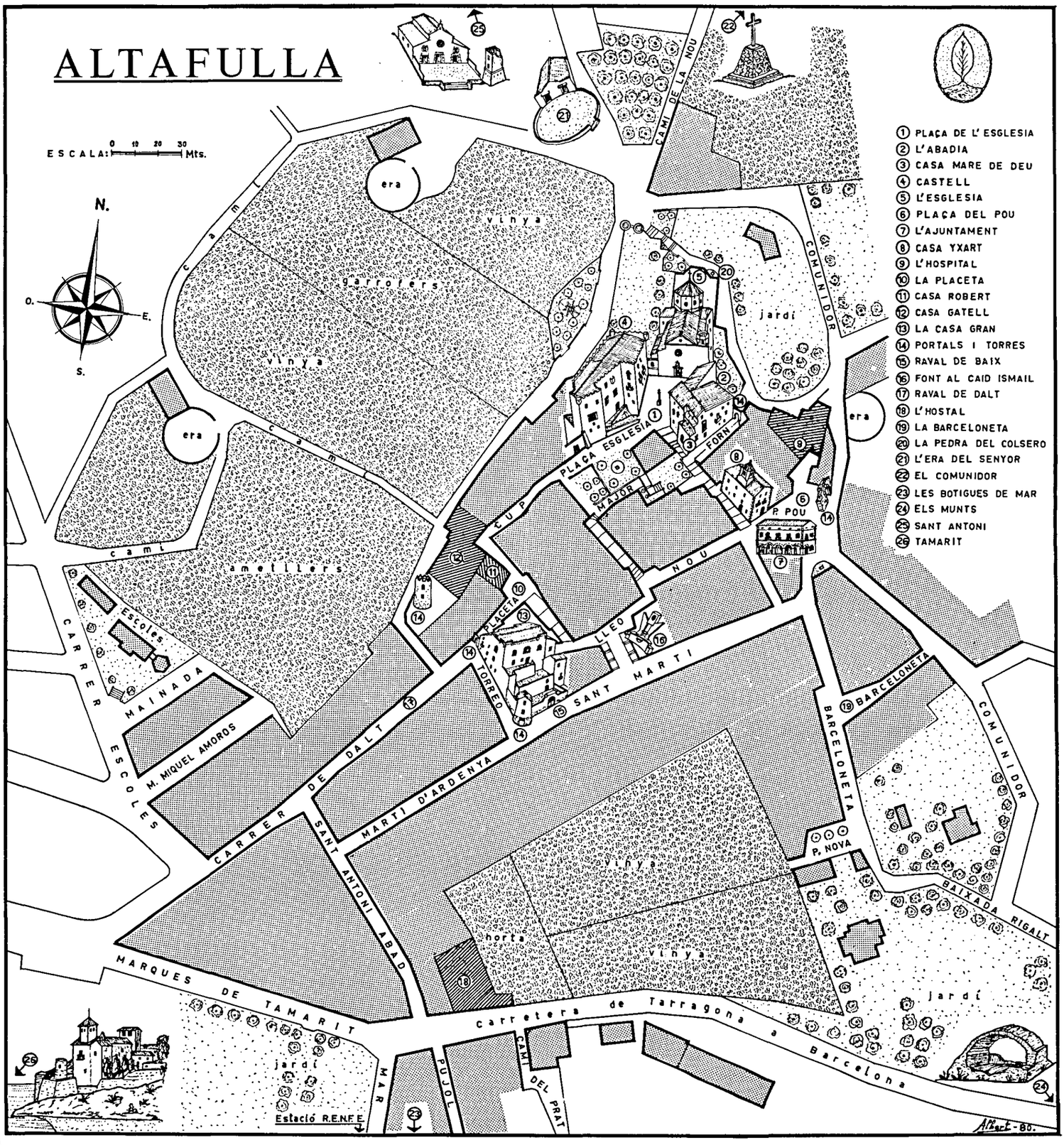
ALTAFULLA
ESCALA: 0 10 20 30 Mts.
N.
O.
E.
S.
1 PLAÇA DE L' ESGLESIA
2 L'ABADIA
3 CASA MARE DE DEU
4 CASTELL
5 L'ESGLESIA
6 PLAÇA DEL POU
7 L'AJUNTAMENT
8 CASA YXART
9 L'HOSPITAL
10 LA PLACETA
11 CASA ROBERT
12 CASA GATELL
13 LA CASA GRAN
14 PORTALS I TORRES
15 RAVAL DE BAIX
16 FONT AL CAID ISMAIL
17 RAVAL DE DALT
18 L'HOSTAL
19 LA BARCELONETA
20 LA PEDRA DEL COLSERO
21 L'ERA DEL SENYOR
22 EL COMUNIDOR
23 LES BOTIGUES DE MAR
24 ELS MUNTS
25 SANT ANTONI
26 TAMARIT
CAMI DE LA NOU
COMUNIDOR
Jardi
era
vinya
garrofers
camí
PLAÇA ESGLESIA
MAJOR
FORN
CUP
P. POU
NOU
PLACETA
LLEO
TORRE
SANT MARTI
BARCELONETA
P. NOVA
BAIXADA RIGALT
Escoles
CARRER
MAINADA
M. MIQUEL AMOROS
CARRER DE DALT
MARTI D'ARDENYA
SANT ANTONI ABAD
ametllers
horta
MARQUES DE TAMARIT
carretera de Tarragona a Barcelona
Estació R.E.N.F.E
MAR
PUJOL
CAMI DEL PRAT
Albert - 80.